

УДК 1:316.3+340.12

DOI: <https://doi.org/10.21564/2075-7190.48.224394>

Мануйлов Євген Миколайович, доктор філософії, професор, професор кафедри філософії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна
e-mail: manuilov1946@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-3896-6017

Калиновський Юрій Юрійович, доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, м. Харків, Україна
e-mail: kalina_uu@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-0081-8107

ЦІННІСНІ ДЕВІАЦІЇ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ ЯК ЗАГРОЗА СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Визначено особливості впливу ціннісних девіацій у суб'єктів соціальних мереж на соціокультурний розвиток України. Розкрито характеристики соціальної мережі як суб'єкта соціокультурного простору в аксіологічному вимірі. Визначено негативні наслідки впливу ціннісних девіацій у віртуальних мережевих структурах на інформаційну та духовну безпеку держави. Зазначено про необхідність здійснення профілактичних заходів щодо попередження розповсюдження ціннісних девіацій у соціальних мережах.

Ключові слова: соціальні мережі, цінності, ціннісні девіації, соціокультурний розвиток, ціннісні девіації у соціальних мережах.

Постановка проблеми. У наш час соціальні мережі стали невід'ємною складовою комунікаційних процесів у суспільстві. Саме тому ми маємо досліджувати різноманітні прояви буття віртуального світу та його взаємозв'язки з реальним світом, відслідковувати основні тенденції розвитку та роль соціальних мереж у соціокультурних процесах. Загалом, наукові дослідження доводять, що вплив соціальних мереж на соціокультурний розвиток України має як позитивні, так і негативні прояви, оскільки в даних комунікаційних системах розповсюджуються як цінності, так і антицінності, діють суб'єкти, що керуються нормами моралі та права, й ті, що нехтують ними, спрямовують

свої зусилля на гармонізацію певної сфери суспільного життя або, навпаки, продукують ксенофобські настрої, розпалюючи у вітчизняному суспільстві ворожнечу на культурному, національному, релігійному та іншому ґрунті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження ціннісних девіацій у соціальних мережах як чинника соціокультурного розвитку нашої країни спирається на низку наукових праць про роль цінностей у бутті суспільства та про сутнісні характеристики девіантної поведінки. Так, Т. Парсонс аналізував різновиди цінностей та їх роль у соціальній інтеграції й соціальній взаємодії. У свою чергу, А. Зуйковська розглядає цінності в контексті трансформацій у демократичних країнах, пов'язуючи їх переформатування з розширенням суспільних уявлень про свободу, з переосмисленням ролі політичних партій та інформаційно-комунікаційних систем у соціальних процесах.

Значний масив наукових розвідок спрямований на з'ясування ознак і критеріїв девіантності як соціального феномену. На думку О. Демківа, девіантними вважаються ті цінності, той світогляд і поведінка, які відхиляються від організаційної культури, що існує у певній соціальній спільноті. На переконання Н. Знаковської, девіантна поведінка обумовлена трансформацією ціннісних орієнтацій у різних соціальних суб'єктів, що особливо яскраво проявляється в перехідних суспільствах.

У контексті нашого дослідження важливими є роздуми А. Хлебнікової про визнання та визначення аксіологічного статусу соціальної мережі в сучасному суспільстві та наукова праця П. Кравченка, який доводить, що релігія, мораль, цінності, мова, традиції сприяють внутрішній консолідації локальних соціальних груп і в цьому процесі соціальні мережі відіграють одну з провідних ролей.

Дослідники О. Онищенко, В. Горовий, В. Попик та інші присвятили своє наукове дослідження розкриттю негативного впливу соціальних мереж на розвиток української держави та її соціокультурної й інформаційної сфер, а Д. Мехед здійснив систематизацію тих загроз, з якими стикається людина в соціальних мережах і наслідки реалізації яких є підґрунтям для виникнення ціннісних девіацій. Автори монографії під назвою «Сучасне суспільство, людина, право в умовах глобальних трансформацій» та експерти О. Попова, Т. Галіч аналізують проблематику духовно-ціннісної вразливості молоді в соціальних мережах, причини й наслідки виникнення у них ціннісних девіацій під впливом соціальних мереж та засоби їх профілактики.

Разом із тим у проаналізованих наукових джерелах проблематика впливу ціннісних девіацій у соціальних мережах на соціокультурний розвиток нашої країни належним чином не розкрита, що потребує подальших досліджень у цьому напрямі. У даному дослідженні ми спробуємо означити основні підходи до вирішення цього складного наукового завдання та показати напрями для здійснення подальших наукових розвідок.

Формулювання цілей. Наше дослідження передбачає розкриття негативного впливу ціннісних девіацій у суб'єктів соціальних мереж на вітчизняний соціокультурний простір, інформаційну та духовну безпеку України.

Виклад основного матеріалу. Всеохоплюючим простором для відтворення, існування та ретрансляції соціокультурних характеристик сучасного українського суспільства є соціальні мережі. Під час взаємодії у віртуальних мережевих структурах суб'єкти репрезентують різноманітні цінності (антицінності), які чинять прямий або опосередкований вплив на суспільну свідомість й соціокультурні характеристики буття українського суспільства.

Широка палітра цінностей, представлених у соціальних мережах, має консолідуєчий, гуманістичний характер – їх відтворюють наукові та творчі спільноти, духовні й культурні об'єднання, волонтерські та правозахисні організації тощо. У свою чергу, антицінності репрезентовані в контенті екстремістських організацій, ксенофобських об'єднань різного спрямування, що створює ідейне підґрунтя для виникнення соціальних конфліктів, дезінтеграційних процесів, громадянського протистояння. Соціальні мережі стали впливовим актором розвитку соціокультурного, духовно-ціннісного, інформаційного простору нашої країни.

Визначаючи аксіологічний статус соціальних мереж, варто коротко зупинитися на значенні ціннісних підвалин існування суспільства в цілому. Розмірковуючи про роль цінностей у соціальних процесах, Т. Парсонс зазначав, що в культурі механізм суспільної інтеграції відображається у вигляді:

а) цінностей соціальності – фундаментальних цінностей, які інтегрують індивідів у спільноту;

б) цінностей інших класів об'єктів (залежно від видів і способів взаємодії інститутів), які в конкретних умовах здатні забезпечувати цілісність (підтримувати «суспільну солідарність») і здійснюють легітимацію нормативного порядку;

в) експресивних символів, що виражають ефекти дії і механізми організації двох вищих рівнів у доступній узагальненій формі і на суб'єктивному рівні дозволяють сприймати і підтримувати функціонування інститутів і робити кожному членові суспільства свій індивідуальний вклад у колективну справу – підтримку суспільної солідарності [1, с. 23–24].

Безумовно, у соціальних мережах вищенаведені аксіологеми відтворюються в різноманітних формах, але в той же час під виглядом цінностей пропадають псевдоцінності, які часто важко ідентифікувати. Використовуючи демократичний спосіб функціонування соціальних мереж, певні суб'єкти можуть нав'язувати суспільству хибні уявлення про соціальне та духовне буття, інтерпретувати цінності у викривленому контексті, поширювати се-

ред громадян цінності, що протирічать національним інтересам та духовним традиціям народу, тощо.

Як демонструє історичний досвід різних країн, ціннісні девіації набувають значного поширення в суспільствах, що здійснюють глибинні трансформації в усіх сферах суспільного життя, – у них лише формується усталена система цінностей, що й створює підґрунтя для існування амбівалентного аксіологічного простору, в якому поєднуються, наприклад, демократичні та авторитарні ідеї, традиційні та новітні норми буттєвості.

Узагальнюючи низку наукових джерел, А. Зуйковська [2, с. 69–70] підкреслює, що соціокультурні трансформації демократично розвинених суспільств, у середовищі яких простежується інституційне оформлення постматеріальних цінностей, порушують питання щодо стандартів і параметрів демократизації для перехідних суспільств. Зокрема, це стосується:

1) розширення сфери індивідуальної свободи особистості, що втілюється у відносності ціннісних пріоритетів і супроводжується послабленням залежності індивіда від соціальних норм, відчуття групової ідентичності. Як наслідок – підвищення гетерогенності громадянського суспільства, фрагментація ідеологічного простору, утвердження толерантності як принципу співіснування й умови плюралізму в політичному житті;

2) підвищення ролі сучасних комунікаційних технологій у діалозі між владою і суспільством, збільшення політичної компетентності і впевненості громадян щодо впливу на процес управління, що супроводжується зміною засад формування соціальної бази політичної сили, професіоналізації діяльності груп інтересів щодо стратегії включення в процес політичного управління і реалізації конкретних потреб [3, с. 922, 931–932];

3) зниження авторитету політичних партій, поширення популярності форм прямої демократії, персоніфікації виборчих кампаній, що обумовлює зростання автономності індивідуального суб'єкта політики.

Отже, демократія надає можливість усім суб'єктам соціокультурного простору вільно обирати систему цінностей. Разом із тим у будь-якому суспільстві виникають слушні запитання: «Що розуміється під ціннісними девіаціями? Що вважається ціннісною нормою?».

Для визначення сутності девіацій окремі дослідники послуговуються поняттям «організаційна культура». Так, на думку О. Демківа, організаційна культура – це складний комплекс уявлень та ціннісних орієнтацій, що їх бездоказово приймають члени конкретної організації і запроваджують загальні моделі та рамки поведінки в її межах [4, с. 133]. Таким чином, відхилення від норм організаційної культури у класичному розумінні й буде вважатися девіацією. Відповідно ціннісні девіації в різних їх проявах, у соціальних мережах зокрема, становлять підґрунтя для поведінкових девіацій.

Як зауважує Н. Знаковська, початковою ланкою девіантної поведінки є зміна ціннісних орієнтацій у різних верствах населення та соціальних групах, що обумовлено реальними соціально-економічними умовами функціонування суспільства. Якщо в нашому суспільстві донедавна переважали такі цінності, як праця на загальне благо, дружба, взаємодопомога, сім'я, патріотизм та ін., то тепер їм на зміну прийшли користолюбство, культ грошей, розгульний спосіб життя, егоцентризм і т. д. Отже, в суспільстві мають місце розбіжності між проголошеними цінностями і реально існуючими; між наміченими цілями і тими можливостями, які існують для їх реалізації [5, с. 94].

Розглядаючи українське суспільство як цілісне утворення, варто зазначити, що ціннісні девіації – це ті уявлення про способи буття та про духовне життя, які не відповідають гуманістичним та національним орієнтирам демократичного розвитку українського суспільства. У контексті нашої наукової розвідки ціннісними девіаціями в соціальних мережах можна вважати ті світоглядні орієнтири, які протирічать моральним настановам, існуючим правовим нормам, ustalеним традиціям вітчизняного соціуму тощо.

На сьогоднішній день можна з впевненістю стверджувати, що соціальні мережі стали потужними акторами в інформаційно-комунікаційному просторі, ціннісне наповнення яких має амбівалентний характер.

З точки зору А. Хлебнікової, соціальна мережа, що володіє конструктивним потенціалом у динаміці інформаційних потоків, безумовно, має аксіологічний статус у сучасному суспільстві. Основна цінність соціальної мережі у тому, що в сучасних умовах вона є не просто засобом комунікації, а й механізмом конструювання комунікативного простору сучасного суспільства. Ціннісним аспектом у даному випадку є вільна горизонтальна комунікація і самоорганізація мережі, що визначає її ентропійність. Усі учасники мережевої спільноти визнають перш за все свободу слова, не обмежену статусними межами, і цінують право вільно формувати організаційні структури для досягнення ефективної взаємодії і генерації ідей. Тому аксіологічний статус соціальної мережі в сучасному інформаційно-комунікативному суспільстві проявляється в даному аспекті як засіб накопичення інформації та реалізації особистого і соціального капіталу [6, с. 283].

У цілому погоджуючись із вищезначеним автором, зауважимо, що свобода в соціальних мережах має двоїстий прояв: з одного боку – це вільні можливості для самореалізації індивідів та різнопланові перспективи розвитку соціокультурного простору країни, а з іншого боку – свобода в соціальних мережах створює умови для популяризації антигуманних настанов, псевдоцінностей, ксенофобських ідеологій і світоглядних систем. Вочевидь, користуючись свободою в соціальних мережах, суб'єкти мають усвідомлювати відповідальність

за наслідки своїх дій, які чинять вплив як на віртуальний, так і на реальний світи. Свобода у віртуальному просторі не повинна перетворюватися на анархію безвідповідальних акторів, які не мають внутрішньої культури самообмеження та морально-правових рамок самовираження.

На переконання П. Кравченка, сьогодні аксіосфера мережевого суспільства потребує ґрунтовного осмислення та дослідження, які по суті перебувають у зародковому стані. На його думку, релігія, мораль, цінності, мова, традиції хоча й сприяють внутрішній консолідації локальних соціальних груп, у світовому масштабі нерідко перетворюються на джерело розбіжностей та соціальних конфліктів. Надіндивідуальні мережеві структури соціальної взаємодії відіграють роль «невидимої руки», сутність дії якої зводиться до появи таких артефактів соціального життя, які не прогнозувалися й не планувалися, але які здатні впливати на трансформацію соціальної структури. А тому каркасом, стандартом глобальної соціальної архітекτονіки може виступати лише така система цінностей, яка узгоджується із процесами соціальної синергії інформаційного простору [7, с. 16].

У наш час діяльність людини в Інтернеті є новим видом психічної реальності та полем «третинної» соціалізації. В основі вказаного виду діяльності, як і будь-якого іншого, лежить потреба, яка виступає основою мотиву і яка спонукає людину діяти певним чином і в певному напрямі. З потребами людини тісно пов'язані цінності. Цінності особистості в даному випадку можна розглядати і як джерело мотивації поведінки, і як те, чого людина очікує і що шукає для себе в мережі Інтернет. Цінності особистості зазвичай усвідомлюються людиною і відображуються у свідомості як ціннісні орієнтації, виконуючи функцію регуляції соціальної взаємодії і поведінки особистості. Науковці, так чи інакше досліджуючи поняття цінностей та ціннісних орієнтацій, дійшли висновку, що вказані особистісні явища формуються протягом усього її життя під впливом різних чинників, серед яких сьогодні і соціальні мережі [8, с. 332].

У свою чергу, ціннісні девіації в сучасних умовах є джерелом загроз інформаційній безпеці держави, суспільства та людини, значною перешкодою на шляху прогресивного соціокультурного розвитку країни. Під час гібридних війн існуючі ціннісні девіації активно використовуються агресором як деконсолідуючий чинник. Також вони навмисно (штучно) створюються ворогом шляхом системних інформаційно-психологічних атак. Соціальні мережі в інформаційно-ціннісному протистоянні перетворюються на потужну зброю, яка проникає практично в кожну родину. У такому разі прояви ціннісних девіацій у соціальних мережах є не тільки індивідуальною або груповою проблемою, вони стають впливовим негативним чинником функціонування соціокультурного простору всієї держави.

На думку авторів ґрунтовного дослідження під назвою «Соціальні мережі як інструмент взаємовпливу влади та громадянського суспільства», соціальні мережі є серйозною загрозою як головним засадам розбудови демократичного суспільства й зміцненню незалежності України, так і національній інформаційній безпеці держави. Інформаційне маніпулювання із застосуванням різноманітних технологій інформаційно-психологічного впливу в сучасних умовах стає все загрозливішим. Сугестивні технології активніше використовуються в інтернет-просторі і набувають масштабів, співмірних із найсуттєвішими загрозами для національного інформаційного простору. Аналіз тенденцій розвитку цих процесів показує, що:

– по-перше, додаткової вразливості національний інформаційний простір набуває через суттєве відставання діючої правової бази від реально існуючих інформаційних процесів у суспільстві. У зв'язку з цим необхідна організація постійної роботи з приведення у відповідність правових актів з розвитком інформаційних технологій, забезпечення співмірності цих актів з еволюцією міжнародного законодавства в цій сфері діяльності та зростаючими суспільними потребами, пов'язаними з реалізацією державної програми інформатизації. Важливим також є вдосконалення нормативно-правової бази забезпечення загальнодержавної системи інформаційної безпеки стосовно визначення порядку поширення та використання інформаційної продукції зарубіжного виробництва на території України, врахування вимог інформаційної безпеки під час закупівлі зарубіжних програмно-технічних і телекомунікаційних засобів, їх використання в стратегічно важливих галузях, на об'єктах важливого державного та суспільного значення;

– по-друге, соціальні мережі надають досить великі можливості для аналізу та прогнозування розвитку подій. Моніторинг та аналіз коментарів дає змогу отримувати зворотний зв'язок і прогнозувати реакцію людей на ті чи інші події, а також знаходити та випробовувати нові способи впливу й моделювати ситуації. Таким чином, має здійснюватися оперативне реагування на спроби формування негативного іміджу стосовно України та її громадян, органів державного урядування, інших суспільних інститутів, викривлення та тенденційного підбору фактів історичного минулого, поширення неправдивої інформації;

– по-третє, організація протидії негативним впливам при використанні соцмереж, зважаючи на їх прискорений розвиток, має ввійти в число основних національних пріоритетів у заходах, орієнтованих на забезпечення вітчизняної інформаційної безпеки, налагодження успішного протистояння українського суспільства в інформаційних війнах. Вона має сприяти захисту економічного й політичного суверенітету, власної соціокультурної ідентичності при досягненні балансу між відкритістю інформації як вимогою сучасного

демократичного суспільства та суспільно необхідними обмеженнями на її поширення [9, с. 14–15].

Вочевидь, ціннісні девіації як прояв деформованої свідомості (моральної, правової, політичної тощо) певних суб'єктів соціальних мереж чинять негативний вплив не тільки на безпеку держави в цілому, а й на її соціокультурний розвиток. За допомогою соціальних мереж може здійснюватися переформатування системи цінностей як окремих громадян, так і цілих соціальних груп, відбуватися їх підбурювання до агресивної поведінки та різноманітних протиправних дій.

З точки зору фахівців, особливо вразливим щодо деструктивних впливів соціальних мереж є духовний світ сучасної молоді, світогляд якої та ціннісні орієнтації знаходяться у процесі формування. Як відомо, сучасні соціальні мережі формують у молоді так звану «кліпову свідомість», яка характеризується несистемністю, фрагментарністю та низьким рівнем аналітичності, що стає підґрунтям для деформації або несприйняття духовних цінностей. Духовні якості людини при такій взаємодії набувають другорядного характеру, головним стає зміст повідомлення й реакція на нього якомога більшої кількості аудиторії [10, с. 80].

Особливо рельєфно ціннісні девіації проявляються в інтернет-залежних користувачів соціальних мереж. Психологічні проблеми інтернет-залежних суб'єктів прямо чи опосередковано впливають на їх ціннісний світ – така людина має низький рівень критичного мислення, може неадекватно сприймати інформацію, знаходитися під сильним впливом певної інтернет-спільноти тощо.

Розглядаючи проблему інтернет-залежності (на прикладі студентства), О. Попова доводить, що чим вищий у студентів ступінь інтернет-залежності, тим вищими є емоційна нестабільність, моральна ненормативність, тривожність, імпульсивність, підозрілість, соціальна тривога і непристосованість, недовіра до оточуючих, втрата надії, порушення в комунікативній сфері, соціальна неповноцінність, а також суїцидальний ризик. Крім того, молоді люди з інтернет-залежністю мають значні проблеми в комунікативній сфері: вони «закриті» і відсторонені від інших, конфліктні, живуть лише власними переживаннями, схильні до суперечок, агресії та девіантної поведінки, у них завищена самооцінка і повна відсутність критичності. Крім того, вони страждають від відсутності підтримки оточуючих і нестачі людського спілкування, що, у свою чергу, викликає у них почуття безпорадності та безвиході [11].

Знаходячись у такому психологічному стані, людина набагато простіше підпадає під зовнішній вплив, стає об'єктом маніпуляцій, втрачає автономність у виборі цінностей та моделей соціальної поведінки. Стаючи учасником соціальної мережі, людина як істота колективістська тією або іншою мірою

корегує свої світоглядно-ціннісні настанови – це може відбуватися як свідомо, так і на несвідомому рівні. Відповідно, ціннісні девіації у суб'єктів соціальних мереж мають підґрунтя в реальному світі – нереалізовані бажання, комплекси, асоціальні нахили, які неможливо реалізувати в соціальному просторі, можуть знаходити свій «вихід» у віртуальному просторі з анонімною суб'єктивністю.

Для профілактики розповсюдження ціннісних девіацій у соціальних мережах держава та громадські організації мають активно пропагувати різноманітні позитивні аксіологеми гуманістичного спрямування, створювати в Інтернеті відповідний контент у привабливій для громадян, особливо для молоді, формі.

З цього приводу Т. Галіч наголошує, що перед суспільством стоїть завдання – створення в Інтернеті культурного сегмента, спеціально орієнтованого на молодих людей і конкуруючого з низькокультурними ресурсами. А також є необхідність підтримки так званої «віртуальної етики», завданнями якої мають бути:

1) закріплення моральних норм і цінностей, які будуть діяти в мережевому суспільстві;

2) соціальний контроль за поведінкою інтернет-користувачів;

3) моральна оцінка процесів віртуальної комунікації;

4) введення певних обмежень і заборон [12, с. 255].

Досліджуючи негативний вплив соціальних мереж, зокрема Facebook, на суспільні процеси та соціокультурний простір різних країн, науковці прийшли до низки висновків. На їхню думку, Facebook – це новий вид монополії. Усі звикли до компаній, які домінують у декількох юрисдикціях, але до цифрової ери мало хто стикався з корпорацією, що має глобальну монополію. Куди б ви не відправилися в наші дні, Facebook часто буде найвпливовішою соціальною мережею в країні. Наслідки подібного становища тільки зараз починають усвідомлювати. Протягом останніх років багато говориться про згубний вплив Facebook на демократичну політичну систему і про необхідність вирішення цієї проблеми. Західні демократії з розвинутою системою ЗМІ й ефективними державними інституціями мають певний ступінь імунітету до дезінформації, розповсюджуваної через Facebook. В інших країнах, особливо в тих, що розвиваються, немає реальних можливостей «приборкати Facebook» і там соціальна мережа може заподіяти дійсно серйозні негативні наслідки. Так, останнім часом з'являється все більше інформації про те, що саме Facebook був середовищем для розпалювання антимусульманської істерії в М'янмі. Там, нагадаємо, вона переросла в повномасштабну етнічну чистку. Однією з ключових фігур тих подій був ультра націоналіст і за сумісництвом буддійський монах Ашін Вірату. Він використовував Facebook для трансляції своїх поглядів з приводу етнічної меншини рохінджа вже після того, як уряд заборонив йому проповідувати. Вірату порівнював мусульман рохінджа

з шаленими собаками і розміщував фотографії тіл людей, які, за його словами, були вбиті мусульманами. Посадові особи Організації Об'єднаних Націй відкрито визнають, що соціальні медіа відіграють «визначальну роль» у пропаганді насильства проти рохінджа в М'янмі. Під «соціальними мережами» тут розуміється Facebook, тому що в М'янмі йому немає конкуренції. М'янма не єдиний приклад. Соцмережа відіграє аналогічну роль і в інших країнах, що розвиваються. Дана проблема була докладно проаналізована в статті в *New York Times*. У цій публікації журналісти звинувачують Facebook у тому, що він ігнорує неодноразові попередження про можливе насильство, не бажає наймати модераторів або створювати контактні пункти екстреної допомоги. Сам Facebook парирує у відповідь, що він намагається видаляти вибухонебезпечний контент. Отже, Facebook є глобальною монополією. Уже зараз ринок компанії на Заході досяг насичення, і тому перспективи його майбутнього зростання пов'язані зі збільшенням проникнення в менш розвинені регіони світу. Саме там він активно просуває свої послуги, у тому числі у вигляді «безкоштовного» доступу для власників дешевих смартфонів [13, с. 47].

Вочевидь, монопольне становище або значне домінування певної соціальної мережі в державі може створювати низку загроз для духовно-ціннісного світу країни – нав'язування певного контенту, відсутність альтернативних каналів комунікації, розширення можливостей для маніпулювання свідомістю, пропагування антицінностей тощо. За допомогою соціальних мереж може формуватися викривлена картина світу, посилюватися впливовість екстремістських організацій, релігійних тоталітарних сект, просуватися інтереси інших держав тощо.

Необхідно зазначити, що соціальні мережі є джерелом небезпек і на індивідуальному рівні соціокультурної самоідентифікації. Людина, яка занурюється в соціальні мережі, може до кінця не усвідомлювати низку потенційних та реальних загроз власному духовному світу. Як доводить С. Горова, можливості технологій соціальних мереж вносять нові корективи в уявлення про інформаційну безпеку. Особисті дані користувачів, що знаходяться в загальному доступі, можуть бути використані без дозволу в рекламних цілях, з вини мережі може бути здійснено витік платіжних даних. Серйозні неприємності для користувача можуть бути пов'язані зі зломом акаунта і використанням всієї інформації для шкоди йому, у тому числі із метою політичного чи економічного шпигунства, дискредитації та інших дій з метою помсти. Загрозливим є так званий фішинг, вірус, що непомітно для користувача краде його логін і пароль, а потім використовує їх для автоматичної розсилки спаму від імені користувача за всім списком його контактів [14, с. 137].

Продовжуючи вищеозначену логіку, Д. Мехед систематизує ті загрози, з якими стикається людина в соціальних мережах:

- загроза конфіденційності (витік конфіденційної інформації та заподіяння прямого або непрямого збитку користувачеві соціальної мережі);
- загроза цілісності (модифікація інформації всередині мережі і втрата її адекватності);
- загроза доступності (порушення доступу до мережевої інформації і блокування доступу до ресурсу);
- загроза повноті (знищення інформації всередині мережі та заподіяння прямого або непрямого збитку як користувачеві соціальної мережі, так і її власнику);
- загроза актуальності (затримка отримання легальним користувачем мережі інформації);
- загроза важливості (несанкціоноване читання конфіденційної мережевої інформації, що призводить до втрати її ціннісних характеристик);
- загроза адресності (переадресація мережевої інформації, що може призводити до зниження її конфіденційності та доступності);
- загроза надмірності інформації (багаторазове дублювання мережевої інформації) [15, с. 17].

Загалом, можна стверджувати, що соціальні мережі є не тільки засобом комунікації між окремими суб'єктами інформаційного простору, а й каналами, які використовують ініціатори гібридно-інформаційних війн, терористичні та кримінальні угруповання для руйнування соціокультурного простору певних країн та світоглядних настанов громадян. В. Гавловський стверджує, що екстремістські та терористичні організації для здійснення своєї деструктивної діяльності активно використовують мережу Інтернет, зокрема соціальні мережі, які виступають засобом зв'язку, вербування, координації при підготовці терактів, центром навчання методам конспірації та терору, джерелом отримання інформації про способи виготовлення сильнодіючих отруйних речовин, саморобних вибухових пристроїв та ін. Варто зазначити, що сьогодні практично вся інформаційна діяльність терористичних угруповань перенесена у віртуальний світ. Головною причиною успіху застосування терористичними організаціями інтернет-технологій є складність виявлення і ліквідації мережевих центрів [16, с. 273].

Відповідно, людину, яка має системні ціннісні девіації, не знаходить шляхів самореалізації в суспільстві, набагато простіше підштовхнути до агресивних дій, зробити активним пропагандистом псевдоцінностей, що негативно впливає на соціокультурний розвиток країни загалом.

Деструктивна діяльність різноманітних суб'єктів, що загрожують інформаційній безпеці та соціокультурному простору держави, має, як правило, ла-

тентний характер, її прояви не завжди легко ідентифікувати, що знижує якісний рівень профілактики та боротьби із загрозами в цій царині. На думку Р. Гришука та К. Молодецької-Гринчук, діяльність акторів інформаційно-гібридних війн у соціальних мережах закамують за допомогою різноманітних засобів та форм, які на перший погляд не мають нічого шкідливого для інформаційної безпеки країни. Зокрема, вищезначені дослідники констатують, що основним джерелом контенту в соціальних інтернет-сервісах є актори, які використовують наявні засоби не тільки для публікації самостійно створеного контенту, але і для поширення контенту інших акторів чи віртуальних спільнот або інших соціальних інтернет-сервісів. З точки зору даних фахівців, лише ретельний аналіз і узагальнення інформації профілів акторів у соціальних інтернет-сервісах, їхніх зв'язків з іншими акторами й віртуальними спільнотами, особливостей поведінки онлайн дозволяють зробити висновок про їхню участь в інформаційних акціях проти інформаційної безпеки держави. Тому оцінювання профілів акторів соціальних інтернет-сервісів дає змогу виявити осіб, які залучені до інформаційних операцій у соціальних інтернет-сервісах [17, с. 49].

У контексті забезпечення сталого розвитку соціокультурного простору України виникають слушні запитання про те, як реагувати на ціннісні девіації громадян, під впливом яких чинників людина робить ціннісний вибір узагалі й у соціальних мережах зокрема.

На переконання фахівців, істотний вплив на сприйняття інформації чинить належність індивіда до певної соціокультурної групи, що знаходить своє вираження в таких обставинах:

- особиста позиція людини та її ставлення до тих або інших соціальних об'єктів знаходяться під сильним впливом групи, до якої вона належить або прагне належати;
- людина нагороджується за прихильність груповій думці та карається за відхилення від неї;
- людині важче змінити свою позицію, яка відома оточуючим, ніж ту, яка залишається її приватною думкою;
- групові дискусії або колективно ухвалені рішення сприяють швидкому подоланню внутрішнього опору якій-небудь думці або рішенню;
- підтримка хоча б однієї людини ослабляє силу тиску думки групи, до якої належить певний індивід;
- форма подачі інформації та її особливості значущо позначаються на її успішному засвоєнні [18, с. 67].

З моральної точки зору профілактика та подолання ціннісних девіацій у соціальних мережах безпосередньо пов'язані з утвердженням усталених етичних норм у віртуальному просторі. На сьогоднішній день експерти розмірковують про особливості впровадження так званого мережевого етикету.

Мережевий етикет (або «netiquette» від англ. «network etiquette», або «нетікет», або рос. «сетикет») – це правила, прийняті в мережі Інтернет або кіберпросторі. Таким чином, у соціальній мережі в умовах управління комунікаційними процесами формуються мережеві цінності, що лежать в основі мережевого спілкування. Користувачі мають два види моральних зобов'язань: один вид пов'язаний з внутрішньогруповою діяльністю, інший – з діяльністю поза групою. Рівень моральних зобов'язань усередині групи тим вищий, чим сильніше актор відчуває внутрішньогрупову ідентичність. Проблема, що виникає в соціальному управлінні, – це раціональне співвідношення державного регулювання та внутрішньомережевого. Складність її вирішення викликана тим, що заходи соціального контролю повинні, з одного боку, носити жорсткий і однозначний характер, а з іншого – забезпечувати акторам певну свободу дій, не перешкоджаючи процесам трансформації соціальної структури [19, с. 69].

На наше переконання, проблема подолання ціннісних девіацій у суб'єктів соціальних мереж має вирішуватися комплексно, оскільки вона безпосередньо пов'язана з існуючими аксіологічними деформаціями в духовній сфері українського суспільства загалом. Відповідно, утвердження високих зразків морально-правової, духовної культури в усіх сегментах буття вітчизняного соціуму буде мати позитивний вплив і на культуру спілкування у віртуальному світі. Задля подолання ціннісних девіацій в українських громадян державі варто більше уваги приділяти розвитку освіти, науки та культури, стимулювати діяльність громадських організацій та об'єднань, які популяризують культурні цінності, відроджують національні традиції, сприяють інтелектуальному та духовному зростанню нашого народу.

Висновки. Отже, ціннісні девіації у суб'єктів соціальних мереж є логічним продовженням деформацій моральних, політико-правових, духовних та інших настанов гуманістичного спрямування. Безсумнівно, вплив ціннісних девіацій на вітчизняний соціокультурний розвиток має деструктивний характер і може проявлятися у протиправних, аморальних, агресивних моделях поведінки. Поширення ціннісних девіацій, за допомогою соціальних мереж зокрема, призводить до руйнування усталених ціннісних підвалин духовного простору країни та негативно відображається на інформаційно-духовній безпеці держави, її здатності до консолідації перед викликами й загрозами сучасності. Профілактична діяльність щодо попередження розповсюдження ціннісних девіацій має здійснюватися закладами освіти, громадськими організаціями, державними органами відповідного спрямування, а також різноманітними засобами масової інформації. Актуальним є запровадження в соціальних мережах етичних норм спілкування та репрезентації інформації, культивування самоцензурування учасників комунікаційної взаємодії, виходячи з норм моралі та права.

ЛІТЕРАТУРА

1. Парсонс Т. Система современных обществ / пер. с англ. Л. А. Седова и А. Д. Ковалева; под ред. М. С. Ковалевой. Москва: Аспект Пресс, 1998. 270 с.
2. Зуйковська А. Соціокультурні засади розвитку політичної культури. *Політичний менеджмент*. 2010. №4. С. 65–72.
3. Dalton R. Citizen Attitudes and Political Behavior. *Comparative Political Studies*. 2000. No. 33. P. 912–940.
4. Демків О. Б. Дослідження організаційної девіантності у контексті генези соціології девіантної поведінки. *Вісник Львівського університету. Серія соціологічна*. 2007. Вип. 1. С. 128–137.
5. Знаковська Н. М. Проблеми девіантної поведінки в сучасному українському молодіжному середовищі. *Грані*. 2014. №6. С. 90–95.
6. Хлебнікова А. А. Соціальна мережа як засіб розвитку соціального капіталу в умовах формування глобального інформаційно-комунікативного суспільства. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2014. Вип. 59. С. 278–285.
7. Кравченко П. А. Ціннісні орієнтації соціальної архітекτονіки глобальних соціальних мереж у сучасному соціумі. *Філософські обрії*. 2016. №35. С. 10–18.
8. Юрчинська Г. К., Прухніцька М. С. Особливості системи цінностей користувачів соціальних мереж (на прикладі Facebook і Instagram). *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2019. №2. С. 331–345.
9. Соціальні мережі як інструмент взаємовпливу влади та громадянського суспільства / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2014. 295 с. URL: http://nbuviar.gov.ua/images/dopovid_i_konf/smivvts.pdf (дата звернення: 12.12.2020).
10. Сучасне суспільство, людина, право в умовах глобальних трансформацій: монографія / О. Г. Данильян, О. П. Дзьобань, С. Б. Жданенко та ін.; за ред. О. Г. Данильяна. Харків: Право, 2020. 344 с.
11. Попова О. А. Личностные особенности студентов с разным уровнем интернет-зависимости. *Международный научно-исследовательский журнал*. 2012. №5 (5). С. 89–91. URL: <http://research-journal.org/featured/psychology/lichnostnye-osobennosti-studentov-s-raznym-urovнем-internet-zavisimosti/> (дата звернення: 10.12.2020).
12. Галіч Т. О. Соціальні мережі інтернет як агент соціалізації молоді. *Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління*. 2014. Т. 15, вип. 281. С. 250–256.
13. Монополія Facebook: спичка возле бочки с порохом. Соціальні мережі як чинник інформаційної безпеки. *Інформаційно-аналітичний бюлетень. Додаток до журналу «Україна: події, факти, коментарі»*. 2018. С. 46–47.

14. Горова С. В. Проблеми інформаційної безпеки в соціальних мережах. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2014. № 1. С. 136–139.
15. Мехед Д. Інформаційна безпека в соціальних мережах. Методи поширення інформації в соціальних мережах. *Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні: наук.-техн. зб.* 2015. Вип. 2 (30). С. 14–18.
16. Гавловський В. Д. Щодо використання соціальних мереж для виявлення, розкриття та попередження злочинів. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2012. № 2. С. 271–282.
17. Грищук Р. В., Молодецька-Гринчук К. В. Постановка проблеми забезпечення інформаційної безпеки держави у соціальних інтернет-сервісах. *Сучасний захист інформації*. 2018. № 1 (33). С. 43–52.
18. Гарькавець С. О. Соціально-психологічні особливості інформаційного супроводу політичних процесів в епоху панування соціальних мереж. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*. 2017. № 2. С. 64–72.
19. Коган К. М. Соціальні мережі як елемент нового соціального середовища. *Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент*. 2014. Вип. 16. С. 61–71.

REFERENCES

1. Parsons, T. (1998). *Systema sovremennykh obshchestv / Per. s anhl.* L. A. Sedova y A. D. Kovaleva. Pod red. M. S. Kovalevoi. Moskva: Aspekt Press.
2. Zuikovska, A. (2010). Sotsiokulturni zasady rozvytku politychnoi kultury. *Politychnyi menedzhment – Political management*, 4, 65–72 [in Ukrainian].
3. Dalton, R. (2000). Citizen Attitudes and Political Behavior. *Comparative Political Studies*. 33, 912–940.
4. Demkiv, O. B. (2007). Doslidzhennia orhanizatsiinoi deviantnosti u konteksti henezy sotsiologii deviantnoi povedinky. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii sotsiologichna – Journal of the Lviv University. Sociology series, issue 1*, 128–137 [in Ukrainian].
5. Znakovska, N. M. (2014). Problemy deviantnoi povedinky v suchasnomu ukrainskomu molodizhnomu seredovyshchi. *Hrani – Facets*, 6, 90–95 [in Ukrainian].
6. Khliebnikova, A. A. (2014). Sotsialna merezha yak zasib rozvytku sotsialnoho kapitalu v umovakh formuvannia hlobalnoho informatsiino-komunikatyvnoho suspilstva. *Humanitarnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii – Humanities Bulletin of Zaporizhzhhe State Engineering Academy, issue 59*, 278–285 [in Ukrainian].
7. Kravchenko, P. A. (2016). Tsinnisni oriientatsii sotsialnoi arkhitektoniky hlobalnykh sotsialnykh merezh u suchasnomu sotsiumi. *Filosofski obrii – Philosophical Horizons*, 35, 10–18 [in Ukrainian].

8. Yurchynska, H. K., Prukhnitska, M. S. (2019). Osoblyvosti systemy tsinnosti korystuvachiv sotsialnykh merezh (na prykladi Facebook i Instagram). *Teoretychni i prykladni problemy psykholohii – Theoretical and Applied Problems of Psychology*, 2, 331–345 [in Ukrainian].
9. Onyshchenko, O. S., Horovyi, V. M., Popyk, V. I. et. al. (2019). Sotsialni merezhi yak instrument vzaiemovplyvu vlady ta hromadianskoho suspilstva. NAN Ukrainy, Natsionalna biblioteka Ukrainy im. V.I. Vernadskoho. Kyiv. URL: http://nbuviap.gov.ua/images/dopovid_i_konf/smivvts.pdf [in Ukrainian].
10. Danylian, O. H., Dzoban, O. P., Zhdanenko, S. B. et. al. (2020). Suchasne suspilstvo, liudyna, pravo v umovakh hlobalnykh transformatsii. O. H. Danylian (Ed.). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
11. Popova, O. A. (2012). Lychnostnye osobennosti studentov s raznym urovnem ynternet-zavysymosti. *Mezhdunarodnyi nauchno-yssledovatel'skiy zhurnal – International Research Journal*, 5 (5), 89–91. URL: <http://research-journal.org/featured/psychology/lichnostnye-osobennosti-studentov-s-raznym-urovnem-internet-zavisimosti/> [in Ukrainian].
12. Halich, T. O. (2014). Sotsialni merezhi internet yak ahent sotsializatsii molodi. *Suchasni suspilni problemy u vymiri sotsiologii upravlinnia – Modern social problems in measuring the management sociology*, Vol. 15, issue 281, 250–256 [in Ukrainian].
13. Monopolyia Facebook: spychka vozle bochky s porokhom. Sotsialni merezhi yak chynnyk informatsiinoi bezpeky. (2018). *Informatsiino-analitychnyi biuletyn. Dodatok do zhurnalu «Ukraina: podii, fakty, komentari» – Informational and analytical bulletin. Supplement to the journal «Ukraine: events, facts, comments»*, 46–47 [in Ukrainian].
14. Horova, S. V. (2014). Problemy informatsiinoi bezpeky v sotsialnykh merezhakh. *Borotba z orhanizovanoi zlochynnistiu i koruptsiiei (teoriia i praktyka) – Fight against organized crime and corruption (theory and practice)*, 1, 136–139 [in Ukrainian].
15. Mekhed, D. (2015). Informatsiina bezpeka v sotsialnykh merezhakh. Metody poshyrennia informatsii v sotsialnykh merezhakh. *Pravove, normatyvne ta metrolohichne zabezpechennia systemy zakhystu informatsii v Ukraini: naukovo-tekhnichnyi zbirnyk – Legal, regulatory and metrological support of information security system in Ukraine: scientific and technical collection*, issue 2(30), 14–18 [in Ukrainian].
16. Havlovskiy, V. D. (2012). Shchodo vykorystannia sotsialnykh merezh dlia vyjavlennia, rozkryttia ta poperedzhennia zlochyniv. *Borotba z orhanizovanoi zlochynnistiu i koruptsiiei (teoriia i praktyka) – Fight against organized crime and corruption (theory and practice)*, 2, 271–282 [in Ukrainian].
17. Hryshchuk, R. V., Molodetska-Hrynychuk, K. V. (2018). Postanovka problemy zabezpechennia informatsiinoi bezpeky derzhavy u sotsialnykh internet-servisakh. *Suchasnyi zakhyst informatsii – Modern Information Security*, 1 (33), 43–52 [in Ukrainian].
18. Harkavets, S. O. (2017). Sotsialno-psykholohichni osoblyvosti informatsiinoho suprovodu politychnykh protsesiv v epokhu panuvannia sotsialnykh merezh. *Teoretychni i prykladni problemy psykholohii – Theoretical and Applied Problems of Psychology*, 2, 64–72 [in Ukrainian].

19. Kohan, K. M. (2014). Sotsialni merezhi yak element novoho sotsialnoho seredovyscha. *Mizhnarodnyi naukovyi forum: sotsiologhiia, psykholohiia, pedahohika, menedzhment – International Scientific Forum: Sociology, Psychology, Pedagogy, Management, issue 16, 61–71* [in Ukrainian].

Мануйлов Евгений Николаевич, доктор философии, профессор, профессор кафедры философии Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, г. Харьков, Украина

Калиновский Юрий Юрьевич, доктор философских наук, профессор, профессор кафедры философии Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, г. Харьков, Украина

ЦЕННОСТНЫЕ ДЕВИАЦИИ В СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЯХ КАК УГРОЗА СОЦИОКУЛЬТУРНОМУ РАЗВИТИЮ УКРАИНЫ

Определены особенности влияния ценностных девиаций у субъектов социальных сетей на социокультурное развитие Украины. Раскрыты характеристики социальной сети как субъекта социокультурного пространства в аксиологическом измерении. Показаны негативные последствия влияния ценностных девиаций в виртуальных сетевых структурах на информационную и духовную безопасность государства. Указано на необходимость проведения профилактических мероприятий по предупреждению распространения ценностных девиаций в социальных сетях.

Ключевые слова: социальные сети, ценности, ценностные девиации, социокультурное развитие, ценностные девиации в социальных сетях.

Manuylov Evgen Mykolayovych, Doctor of Philosophy, Professor, Professor of the Department of Philosophy of the Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine

Kalinovsky Yuriy Yuriyovych, Doctor of Philosophy, Professor, Professor of the Department of Philosophy of the Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine

VALUE DEVIATIONS IN SOCIAL NETWORKS AS A THREAT TO THE SOCIO-CULTURAL DEVELOPMENT OF UKRAINE

Problem setting. Nowadays, social networks have become an integral part of communication processes in society. The influence of social networks on the socio-cultural

development of Ukraine has both positive and negative manifestations, since both values and antivalues are spread in these communication systems, there are subjects who are guided by the norms of morality and law, and those who neglect them, direct their efforts to the harmonization of a certain sphere of public life, or vice versa, produces xenophobic sentiments, inciting enmity in the domestic society at the cultural, national, religious and other levels.

Recent research and publications analysis. Significant numbers of scientific works are aimed at elucidating the signs and criteria of deviating as a social phenomenon. According to A. Demkiv, those values, the worldview and behavior that deviate from the organizational culture that exist in a certain social community are considered deviant. In the context of this research, it is important to note A. Khlebnikova's reflections on the recognition and determination of the axiological status of the social network in modern society and the scientific work of P. Kravchenko, which proves that religion, morality, values, language, traditions contribute to the internal consolidation of local social groups, and in this process, social networks perform a leading role. Researchers A. Onishchenko, V. Gorovoy, V. Popik and others devoted their scientific research to uncovering the negative impact of social networks on the development of the Ukrainian state and its socio-cultural and informational spheres.

Paper objective. This research involves the disclosure of the negative impact of value deviations of social network subjects on the domestic socio-cultural area, information and spiritual security of Ukraine.

Paper main body. The wide range of values presented in social networks has a consolidating, humanistic nature – they are reproduced by scientific and creative communities, spiritual and cultural associations, volunteer and human rights organizations, and so on. In turn, anti-values are presented in the content of extremist organizations, xenophobic associations of various orientations, which creates an ideological basis for the emergence of social conflicts, disintegration processes, and civil confrontation. Thus, social networks have become an influential actor in the development of the socio-cultural, spiritual, value, information space of our country.

Considering Ukrainian society as a holistic formation, it is worth noting that value deviations are those ideas about the ways of being and about spiritual life that do not correspond to the humanistic and national guidelines for the democratic development of Ukrainian society. In the context of the research, worldview guidelines that contradict moral attitudes, existing legal norms, accepted traditions of the domestic society, etc. can be considered as value deviations in social networks.

Freedom in social networks has a dual manifestation: on the one hand, it is free opportunities for self-realization of individuals and diverse perspectives for the development of the country's socio-cultural space, and on the other hand, freedom in social networks creates conditions for the popularization of antihuman attitudes, pseudo-values, xenophobic ideologies and worldview systems.

Conclusions of the research. The value deviations of social network subjects are a logical continuation of the deformations of the moral, political, legal, spiritual and other

humanistic direction attitudes that are widespread in Ukrainian society. Undoubtedly, the influence of value deviations on domestic socio-cultural development is destructive and it can manifest itself in illegal, immoral, aggressive models of behavior.

Keywords: *social networks, values, value deviations, socio-cultural development, value deviations in social networks.*

